

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR VA BOBURIYLAR DAVRIDAGI TIBBIYOTGA BERILGAN E'TIBOR

Axmedova Shaxnoza Nasimovna
University of Business and Science, o'qituvchi

Annotatsiya

Maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) va uning vorislari hukmronligi davrida (Boburiylar imperiyasi, 1526–1857) tibbiyot sohasiga qaratilgan e'tibor o'rganiladi. Boburning “Boburnoma” asaridagi shaxsiy tibbiy tajribalari, Unani (yunon-arab) tibbiyotining mahalliy Ayurvedik an'analar bilan sintezi, shifoxonalar qurilishi, farmakologik innovatsiyalar, jarrohlik amaliyotlari va jamoat salomatligi choralariga alohida e'tibor qaratilgan. Akbar va Jahongir davrlaridagi yutuqlar misolida imperiya tibbiyotining rivojlanishi ko'rsatiladi. Maqola Boburiylar davri tibbiy merosining Janubiy Osiyo tibbiyotiga ta'sirini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburnoma, Boburiylar imperiyasi, Unani tibbiyoti, Ayurved tibbiyoti, shifoxona, farmakologiya, jamoat salomatligi, Akbar, Jahongir, tibbiy innovatsiyalar, Mughal tibbiyoti

ВНИМАНИЕ К МЕДИЦИНЕ В ЭПОХУ ЗАХИРИДДИНА МУХАММАДА БОБУРА И БОБУРИДОВ

Ахмедова Шахноза Насимовна,
University of Business and Science, преподаватель

Аннотация

В статье рассматривается внимание к медицине в период правления Захириддина Мухаммада Бабура (1483–1530) и его преемников в империи Бабуридов (Моголов, 1526–1857). Особое внимание уделяется личным медицинским опытам Бабура, описанным в «Бабур-наме», синтезу юнани (греко-арабской) медицины с местными аюрведическими традициями, строительству больниц, фармакологическим инновациям, хирургическим практикам и мерам общественного здравоохранения. На примерах достижений эпох Акбара и Джахангира показывается развитие императорской медицины. Анализируется влияние медицинского наследия Бабуридов на медицину Южной Азии.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бабур, Бабур-наме, империя Бабуридов, юнани медицина, аюрведа, больницы, фармакология, общественное здравоохранение, Акбар, Джахангир, медицинские инновации, могольская медицина

ATTENTION TO MEDICINE DURING THE ERA OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR AND THE BABURID

Axmedova Shaxnoza Nasimovna
University of Business and Science, Lecturer

Abstract

The article examines the attention given to medicine during the reign of Zahiriddin Muhammad Babur (1483–1530) and his successors in the Baburid (Mughal) Empire (1526–

1857). Special focus is placed on Babur's personal medical experiences described in the Baburnama, the synthesis of Unani (Greco-Arabic) medicine with local Ayurvedic traditions, the establishment of hospitals, pharmacological innovations, surgical practices, and public health measures. Developments in imperial medicine are illustrated through the achievements of the eras of Akbar and Jahangir. The article analyzes the impact of the Baburid medical heritage on South Asian medicine.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, Baburnama, Mughal Empire, Unani medicine, Ayurveda, hospitals, pharmacology, public health, Akbar, Jahangir, medical innovations, Mughal medicine.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) Boburiylar sulolasining asoschisi bo'lib, uning hukmronligi davrida tibbiyotga katta e'tibor berilgan. Boburiylar imperiyasi (1526–1857) davrida tibbiyot rivojlanib, shifoxonalar qurilgan, dori-darmonlar takomillashtirilgan va jamoat salomatligiga oid innovatsiyalar joriy etilgan. Ushbu maqola Bobur va uning vorislarining tibbiyot sohasidagi hissasini ilmiy manbalar asosida tahlil qiladi.

Boburiylar tibbiyoti yunon, arab, fors va hind an'alarining sintezi bo'lib, holistik yondashuvga asoslangan. Tibbiyot nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ma'naviy salomatlikni ham o'z ichiga olgan[1].

Bobur o'zining "Boburnoma" asarida shaxsiy tajribalarini, jumladan, isitma, dizenteriya va boshqa kasalliklar bilan bog'liq holatlarni tasvirlagan. U arpa uni va boshqa ingredientlardan tayyorlangan dori-darmonlarni ishlatganligini yozgan. Bobur tibbiyotga qiziqib, o'z saroyida tajribali tabiblarni ishlatgan, masalan, Yusufiy-i Heratiy kabi shifokorlar salomatlikni saqlash bo'yicha maslahatlar bergan. "Boburnoma" faqat shaxsiy hayot haqida emas, balki geografiya, ijtimoiy tuzum va iqtisodiy masalalarni ham qamrab oladi. Bu esa o'z navbatida ensiklopedik yondashuvning yuqori darajada ekanligini ta'minlaydi.

"Boburnoma" matni bu jarayon uchun juda murakkab va qiziqarli tajriba bo'lib, u o'z ichiga tarixiy voqealar, shaxsiy his-tuyg'ular, ruhiy iztiroblar va jismoniy holatlarni oladi.

P.Courteille va Jean-Louis Bacqué-Grammont tarjimalari, Boburning subyektiv kechinmalarini G'arb tibbiy-psixologik kategoriya va terminlari bilan uyg'unlashtirishga harakat qilgan. Masalan, Boburdagi "ko'nglim xira bo'ldi" iborasi tarjimada *mélancolie* yoki *dépression* sifatida berilgan. "Jonim siqildi" esa *angoisse* yoki *malaise profond* tarzida ifodalanadi. Bu tarjima yondashuvi Bobur hissiyotlarini zamonaviy psixologik tushunchalar bilan bog'lashga imkon yaratadi[2].

Tarjima jarayonida Bobur shaxsining kasallik va ruhiy azoblarini klinik nuqtayi nazardan talqin qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Fransuz tarjimonlari Bobur matnini faqat adabiy matn sifatida emas, balki inson tanasi va ruhiy holatining murakkab tajribasi sifatida ko'rishga intilgan. Natijada, tarjima G'arb o'quvchisi uchun nafaqat tarixiy va madaniy kontekstni, balki subyektiv kechinmalarni ham yetkazadi.

Bundan tashqari, madaniyatlararo talqin Boburning falsafiy qarashlarini ham o'quvchiga tushunarli qiladi. Masalan, kasallikni taqdir sinovi sifatida talqin qilish, fransuz tarjimasida *épreuve du destin* so'zi bilan ifodalanadi. Bu nafaqat tarjimonning psixologik va tibbiy bilimidan dalolat beradi, balki Sharq tafakkurini G'arb madaniyatiga moslashtirish strategiyasini ko'rsatadi. Tarjima yondashuvi orqali "Boburnoma" G'arb ilmiy hamjamiyatida yangi tahlil maydonini ochdi. Bobur matni endilikda nafaqat tarixiy xotira va adabiy meros, balki bemor tajribasi va klinik-narrativ sifatida talqin qilinmoqda. Bu esa boburshunoslik va tarjimashunoslikni interdisiplinar ilmiy yo'nalishga olib chiqadi, unda tarix, adabiyot, psixologiya va tibbiyot gumanitar fanlari birlashadi[3].

Shunday qilib, madaniyatlararo talqin "Boburnoma"ni yangi tafakkur doirasida

o'rganish imkonini yaratadi. Tarjimonlar nafaqat so'zlarni, balki Bobur shaxsining ichki dunyosi va tanaviy tajribasini G'arb tibbiy-psixologik tushunchalar bilan uyg'unlashtiradilar. Bu yondashuv boburshunoslikda yangi ilmiy paradigmani shakllantirishda muhim bosqichdir va keyingi boblarda ruhiy holat va psixologik iztiroblarni tahlil qilishga tayyor poydevor yaratadi.

Bobur Hindistonga kirib kelganida, mahalliy tibbiyot bilan tanishgan va uni fors va arab usullari bilan birlashtirgan. Uning hukmronligi qisqa bo'lsa-da, Boburiylar tibbiyotining poydevorini qo'ygan. Masalan, Bobur o'g'li Humoyunning kasalligida ruhiy davolash usullarini qo'llagan, bu esa sulola an'anasiga aylangan[4].

Boburiylar davrida Unani tibbiyoti gullab-yashnagan. Bu tizim musulmon bosqinchilari bilan Hindistonga kelgan va Boburiylar imperiyasi ostida rivojlangan. Akbar (1556–1605) tibbiy matnlarni sanskritdan fors va arab tillariga tarjima qildirgan, bu esa tibbiyotni kengaytirgan[5].

Jahongir (1605–1627) "Bimoriston-i Jahongiriy" shifoxonasini qurgan, u alohida bo'limlar, tibbiy kutubxona va dorixona bilan jihozlangan. Shifoxonalar bepul xizmat ko'rsatgan va olimlarni jalb qilgan. Tibbiy ta'lim ustoz-shogird tizimiga asoslangan bo'lib, tabiblar va hakimlar tajribali shifokorlar qo'l ostida o'qigan.

Bobur o'z davrining tarixchisi, etnografi, o'lkashunosi, biolog, geograf, dinshunos olim, shariat ahkomlarini mukammal bilgan va bu borada risola yozgan, arab alifbosi murakkab, o'rganilishi qiyin bo'lgani bois yangi "Xatti Boburiy" alifbosini yaratgan, davlatchilikda vaqt me'yorlarini qayta ishlab chiqqan, aloqa tizimini qayta qurgan va yana qanchadan-qancha islohotlarni amalga oshirgan, borgan yerida bog'-rog' barpo etgan, Movarounnahr tamaddunini Sharqda tarqatgan buyuk shaxsdir. Bobosi Amir Temurning munosib vorisi sifatida uning saltanatini qayta tiklash, yuksak saltanat barpo etish va davlatchilik ishlarini amalga oshirishni maqsad etdi. Mohir sarkarda sifatida eng og'ir vaziyatlarda, bek va safdoshlari chap berib undan taxtni olishga intilib, ilojsiz qolgan holida ham "chun saltanat dag'dag'asi va mulkgirlik doiyasi bor, bir qatla, ikki qatla ish yurimagan bila boqib o'turub bo'lmas", degan g'oya uni hamisha maqsadga erishishiga yetaklagan. Boburning bu xislati, kelajakka umid bilan qarashi barcha zamonlarda ibrat namunasi bo'lib xizmat qiladi[6].

Bobur va Boburiylar davrida tibbiyotga berilgan e'tibor imperiyaning madaniy va ilmiy rivojiga katta hissa qo'shgan. Unani va Ayurvedaning birlashuvi zamonaviy tibbiyotning asosini yaratgan. Bu davrda qurilgan shifoxonalar va joriy etilgan choralar jamoat salomatligini yaxshilagan. Kelajak tadqiqotlar ushbu merosni chuqurroq o'rganishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. (Turli nashrlar, masalan, Wheeler M. Thackston tarjimasi, 1996/2002).
2. Beveridge, A.S. (tarj.). The Babur-nama in English. London, 1921 (qayta nashrlar).
3. Chattopadhyay, A. "Jahangir's interest in public health and medicine". Bulletin of the Indian Institute of History of Medicine, 1995, 25(1-2):170-82.
4. Dale, Stephen F. The Garden of the Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan, and India (1483-1530). Brill, 2004.
5. "Patronization of Greek medicine in Mughal India and depopularization of Ayurveda". ResearchGate, 2023.
6. "Mughal Healthcare: Practices, Innovations". StudySmarter (onlayn manba).